

זיכרון להולכים

הרב אליעזר ינוקא

'עוד יוסף חי'

דברים לזכר מרן רבנו עובדיה יוסף זצ"ל

בראשית למודעי אני צריך, כי הדברים דלהלן אינם באים בתור 'הספד'. דבר זה ניתן לחכמי ישראל¹, ומקרא מלא הוא (משלי כה, ו) 'בְּמִקּוֹם גְּדִלִים אֶל תִּעָמֹד'. הדברים נכתבים כבכי, ואם בשאר העם הלכה פסוקה היא (מו"ק כז, ב) כי 'שלושה לבכי שבעה להספד', הרי בתלמידי חכמים 'הכל לפי חוכמתם, ואין בוכים עליהם יותר משלושים יום'², כי מי לנו גדול ממשה רבנו ע"ה וכתוב בו (דברים לד, ח) 'וַיִּבְכּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב

שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יָמָיו בְּכִי אֲבֵל מֹשֶׁה'. ומ"מ למדנו מכאן כי רשות לכל העם לבכות על תלמיד חכם כמו שבכו על משה ואהרן, וכמפורש בכתוב.

כאחד מצעירי הצאן שניאותו לאורו של רעי"א³ מהימנא, המאור הגדול לממשלת התורה זצוקלה"ה, אשתדל לכתוב גרגירים שניתן גם לנו הקטנים ללמוד וללקט, כדי להתחזק בהם בעבודת ה'. וידועים דבריו הנפלאים של רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו 'עירות דבש' (חלק ב דרוש ז): 'כמה יש לאדם להתדבק בתורה ולשוב בתשובה במות צדיק תלמיד חכם, כמה דברים ישים האדם ללבו במיתת הצדיק, כי יאמרו זה מת - אולי אנכי איבנה להגות בתורה ולמלאות מקומו, כי אין צריך מילוי מקומו בכל דבר, וביחוד בהפלגות חידוד, רק שהאיש הצדיק היה מלוכס ומעוטר במידות רבות ומכמה מעלות טובות, ובמותו הרי כל מעשיו ומידותיו וקנייניו שלימות שהיו לו מופקדים וכל איש ישראל יכול לזכות, זה יאמר אני אזכה במידת הענוה שלו, וזה יאמר אני אזכה במידת החמדה בתורה כמוהו, וזה יאמר אני אזכה במידת לרדוף שלום כמוהו, וזה יאמר אני אזכה במידת לרחם נדכאים ולחזק כושלים להיות אבי יתומים ואלמנות כמוהו, וזה יאמר אני אזכה במידת מדקדק במצוות כמוהו, וזה להיות ירא חטא וסר מרע כמוהו, וזה יאמר בשאר מידות, וכל אחד יכול לזכות

1 עי' כתובות קג, א.

2 עי' שו"ע יו"ד ס' שצד סע' ב.

3 רבנו עובדיה יוסף אדוננו.

במידה ומעלה אחת' וכו'. עכ"ל, ודבריו קילורין לעיניים. דוק ותשכח שכל המעלות שהזכיר מהר"י אייבשיץ כדוגמא – היה רבנו הגדול ע"ה מצויין בהם. מפורסמים דברי מהרח"ו ז"ל⁴: איך יאמרו חכמי הזמן שהם עוסקים בתורה לשמה, והתנא רבי מאיר מכחישם, כי הוא אומר בברייתא ריש פרק שישי דאבות שהעוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו', ולא ראינו שהם זכו לזה! ועל דרך זה יש לומר על רבנו: איך יאמרו שלא עסק בתורה לשמה, והרי התנא ר"מ מכחישם, כי כל הדברים השנויים שם שזוכה בהם העוסק בתורה לשמה נתקיימו בו עד לאחת. ונציין מעט, כחותה על הגחלים.

'ומלבשתו ענוה'. גם מי שלא זכה להיות ממקורבי רבנו יכול לעמוד על ענוותנותו דווקא במקום שאתה מוצא גדולתו: בספריו הגדולים. כי מעיון שטחי בספרי רבנו, מחד ניכרת לעין בקיאותו הנוראה בכל התורה כולה שהפליאה אף את גדולי הדור שלפנינו, כלשונו של הגאון רבי ישראל וועלץ זצ"ל גאב"ד בודפסט⁵: 'עודני עומד תחת הרושם הנעים והמבהיל את העין ממש בבקיאותו המופלגת, כי עיני משוטטות בכל הש"ס וספרי הפוסקים ראשונים ואחרונים עד אחרון שבהם'... ומאידך ממעטים לראות את כח החידוש הגדול – רבנו זצ"ל ממעט לכתוב את המילים 'ולכאורה צ"ע' או 'ונראה ליישב' וכיוצא בהן – אולם לאמיתו של דבר התעוררו בדעת רבנו תוך כדי לימודו בספרי הפוסקים ראשונים ואחרונים קושיות עצמיות ותירוצים עצמיים, אכן מרוב בקיאותו נזכר לעיתים שכבר ראה את הקושיא הזו או את התירוץ הזה בספר מסוים, או שלאחר זמן מצאם באחד הספרים – ולא נהג כמנהג המחברים הכותבים 'שוב ראיתי שכן הקשה או תירץ פלוני בספר פלוני', אלא כתב את הדברים בשם אומרו ולא רמז לקורא שכך עלה במחשבתו תחילה. כך הסתיר מעין רואים את היותו כמעין המתגבר בכח החידוש העצמי, נוסף לבקיאות הנפלאה. והרי זה מעין ענוותנותו של הרמ"א, שכתב בהקדמתו ל'דרכי משה' 'וכתבתי דברי הבית יוסף תחילה, ובו תליתי הגדולה בדרך מעלה, ואף על פי שגם על לבי לפעמים עלה'... ושמעתי מפי מו"ר בנו ותלמידו הגדול הראשל"צ הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א, שבימי חורפו של רבנו בלומדו בישיבת פורת יוסף חיבר חידושים על כל מסכת כתובות, ולאחר זמן לא-רב כשנגלה לעיניו ספר 'הפלאה' על כתובות גזז את חידושי שלו, באומרו 'אני רואה שכבר קדמני בעל ההפלאה'...

ומעשה שהיה בבן ישיבה שבראותו את ספרי רבנו מאס בדרך הלימוד הישיבתית, והחליט לרכוש בקיאות בספרי הפוסקים ללא משא ומתן והעמקה בדברים; ולשאלת רבו הגאון רבי יהודה עדס שליט"א לפשר הדבר, טען שכך נהג רבנו. השיבו רבו: 'בוא ושמע פלפול עמוק'. והוא אכן השמיע לו פלפול עמוק במשא ומתן עם סברות וחקירות וחילוקים וכד', וכשסיים שאל את התלמיד: 'מי לדעתך בעל הפלפול הזה?' ענה התלמיד: 'אולי השאגת אריה'. אמר לו רבו: 'לא כי, אלא של היביע

4 הובאו בספר ענף עץ אבות על פרקי אבות לרבנו עמ' שפח.

5 מכתבו נדפס בראש שו"ת יבי"א חלק שני.

אומר' הם, אלא שהשמטתי את שמות הספרים המובאים ואמרתי רק את תוכן הדברים'!...

זוית נוספת לענוותנותו רואים במה שהוא מציין לעיתים לא רק לדברי חבריו הרבנים, אלא אף לדברי תלמידי חכמים צעירים, מהם שעשויים היו להיות נכדיו, ואפילו לכמה מאלו שחלקו עליו שלא בכבוד הראוי. ושמעתי שבאחד מספריו ציין לספר מסוים מרבני דורנו, חכם הקטן ממנו בחכמה ובשנים שגם נמנה על החולקים עליו, ותיארו בתוארי כבוד שלא כפי מידתו. ומשהעירו לו מקורביו כי הדברים אינם לפי כבודו של רבנו, ענה 'אם כן אדרבה אוסיף לו את התואר 'ידידי'... וכך היה.

'ומלבשתו... יראה'. יראתו קדמה לחוכמתו. נציין כמה עובדות: ידידו הגאון הגדול מהרי"ש אלישיב זצ"ל סיפר מעשה על רבנו, שבהיותו אברך צעיר ניגשו אליו כמה בחורי ישיבה קלי דעת וחמדו להם לצון ואמרו לו ברצינות מעושה שהם מכירים בסוג החליפה שהוא לובש שיש ביד זה שעטנז דאורייתא. רבנו נחרד לשמע הדברים ומיד פשט את הז'קט ואח"כ ביקש לפשוט גם את מכנסיו, כדינא דגמרא⁶ שבכלאיים דאורייתא פושטו ואפילו בשוק. רק אז אמרו לו הבחורים שדבריהם היו דברי צחוק, ובקושי עלה בידם לשכנע אותו שבגדיו כשרים⁷...

פעם פגש את האדמו"ר מערלוי שליט"א, ושאל אותו האדמו"ר במה זכה לזיכרון כה מופלא; ענה לו רבנו שבכל ימי נעוריו ובחרותו נשמר מאוד בענייני קדושת ושמירת העניינים. וכן אלמנת הצדיק האדמו"ר רבי אלעזר אבוחצירא זצוק"ל סיפרה לבנותיו של רבנו בימי השבעה, שבעלה שאל פעם את רבנו במה זכה שכל בניו תלמידי חכמים, והשיבו רבנו שהקפיד כל ימיו לא להביט במראה לא צנוע, ואף כשישב בבית דין כשעמדו מולו נשים שלא היו לבושות בצניעות לא היה מביט אליהן, וכדי שלא תיפגענה היה עושה עצמו ככותב את דבריהן, ובאמת היה מצייר לעצמו ציורים בעלמא. ובנותיו של רבנו השיבו שכעת נודע להן מה פשרם של הציורים שהיה מביא להן לעיתים מבית הדין...

ויראתו באה לו ע"י לימוד ספרי מוסר. וכך כתב רבנו בספרו הליכות עולם (ח"ח עמ' שלז): אזכרה ימים מקדם, בימי חורפי מקדמוני, שהיינו משכימים לקום לבית הכנסת אהל רחל כשעה [!] לפני תפילת שחרית כדי ללמוד מוסר בחרדת קודש בספר הקדוש 'ראשית חכמה', בצוותא חדא עם ידיד נפשי החכם המופלא, בכתם פז לא יסולה, ממצידיקי הרבים, צדיק ונשגב, רודף צדקה וחסד, רבי יעקב דוויק הכהן זצ"ל, ועפעפינו יזלו מים בלב נשבר ונדכה. וגם בימי העוצר של הבריטים לא נמנענו מללכת לבית הכנסת ללימוד המוסר, והשי"ת הצילנו מידם, והיינו מרגישים התעלות רוחנית מדברי הראשית חכמה הקדוש. עכ"ל. והדברים מדברים בעד עצמם. נודעו בשערים דברי חז"ל (וימא לה, ב) כי הלל מחייב את העניים ורבי אלעזר בן

6 מנחות לז, ב.

7 כנראה שקל רבנו בדעתו אם נאמנים הם לחזור בהם על פי דיני 'אמתלא', עיי' שו"ע יו"ד סי' קפה.

חרסום את העשירים וכו'. על דרך זו יש לומר כי רבנו מחייב את אלו שאין להם ייחוס משפחתי, ואינם 'בנים של' או 'נכדים של'. וכנודע שעם כל אהבת התורה התמימה שפיעמה בלב אביו ע"ה, מחמת דוחק הפרנסה ביקש שבנו הבכור הנער ישא עמו בעול הפרנסה בעבודה בחנות, עד שבאו רבותיו עליהם השלום, ובראשם רב רבנן מרן רבנו עזרא עטיה, ואמרו לאביו: 'אנו נעבוד במקומו'... ואחיו ע"ה העידו שפעם ביקשו למנוע את יציאתו בעוד לילה ללמוד תורה בבית המדרש והעלימו את נעליו, והוא כשקם וראה כך - גרב כמה זוגות גרביים והלך ללא נעליים לבית המדרש...

רבנו מחייב אף את כל אלה שטרודים בטרדות שונות שהזמן גרמן. שהרי תקופת בחרותו של רבנו הייתה הסוערת מכל התקופות: השואה האיומה, תקופת המנדט הבריטי, קום המדינה ומלחמת העצמאות, והוא העיד על עצמו - וזכיתי לשמוע זאת מפי קודשיו - שעד גיל שלושים לא ראה צורת עיתון!

בעת כהונתו כרב במצרים נרדף הן ע"י השלטונות המצריים שחשדו בו בציונות והן ע"י פושעי ישראל מבני הקהילה שם⁸, והוא קיים בעצמו 'לולא תורתך שעשועי אז אבדתי בעוניי', ותשובותיו שחיבר בהיותו במצרים, הן אלו שבשו"ת חזון עובדיה והן אלו שנדפסו לאחר זמן בשו"ת יביע אומר, מפליאות כל לב בעומקן והיקפן ובחריפות והבקיאות העצומות שבהן; והפליאה גדלה פי כמה בהתחשב בגילו הצעיר באותם ימים, ובחבילי הטרדין שהקיפוהו כעכנאי מכל עבר.

ניצול הזמן שלו היה לשם דבר, ולמפורסמות אין צריך להביא ראיה. אציין רק עובדה אחת שהייתי עד ראיה לה: בלומדי בהר נוף עברה השמועה ב'כולל' בשעת 'בין הסדרים' כי רבנו יושב כסנדק בבית מדרש סמוך; הלכנו לשם לחזות בזיו פניו, והמוהל התמהמה משום מה מלהגיע. ביקש רבנו מסכת נידה, ומיד כשנתנו לו הסיר את משקפיו והצמיד את הגמרא לעיניו ולמד בשקיקה כשבעה דפים, ולא חלי ולא מרגיש בהמולה שמסביבו, עד שלפתע 'התעורר' ושאל היכן המוהל, וכשהתברר לו שעדיין לא הגיע ביקש להזמין מוהל אחר כי הוא צריך לחזור לתלמודו...

שמענו כי פעם ערך בביתו סיום ש"ס והיה שמח שמחה יתירה יותר משאר הסיימים, ולפליאת בניו 'לשמחה יתירה מה זו עושה', והלא היה רגיל בסיימי ש"ס, ענה: 'הסיים הזה הוא ממה שלמדתי בדקות ההמתנה שבין 'שלום עליכם' ו'אשת חיל' בליל שבת עד שבני הבית מוכנים לקידוש, ושמח אני על כך שזכיתי לנצל דקות מבוזבזות אלו'... פעם הזדמן לי לנסוע עמו מבית המדרש 'יחווה דעת' עד ביתו, נסיעה שכידוע נמשכת דקה או שתיים, וראיתי שרבנו פתח מיד את הספר ולאור המנורה המיוחדת שהותקנה ברכבו שקע בתלמודו, ואף נתמהמה לצאת בהגיעו לביתו... רבנו מהווה דוגמא חיה, ונתקיימו בו במוחש כל דברי חז"ל שהובאו על השגתם של לומדי תורה, ונזכיר מקצתם על סדר הרמב"ם⁹: 'כתר תורה הרי מונח ועומד

8 עיין בהקדמתו לשו"ת חזון עובדיה חלק ראשון.

9 הל' ת"ת פרק שלישי בדילוגים.

ומוכן לכל ישראל, כל מי שירצה יבוא ויטול. אין דברי תורה מתקיימין במי שמרפה עצמו עליהן, ולא באלו שלומדין מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה, אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד, ולא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה. מי שרצה לזכות בכתר התורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהן, אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה. וכל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד נמשך עליו ביום. וכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר. ועוד ועוד.

ואת עלית על כולנה - דברי המשנה (אבות ד, ה) 'הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד' וכו'. מי שיתבונן ביבול תורתו שבכתב של רבנו, ח"ן ספרים שכבר יצאו לאור ועד כתבים רבים בכל חלקי התורה, וביבול תורתו שבעל פה - שרק חלקו מוקלט על אלפי קלטות שהיו בזמנו ועל תקליטורים וסרטים לאלפים ולרבבות בימינו - לא יכול שלא להתפעל מה'מספיקין בידו' הנשגב הזה.

קצר המצע, אך אי אפשר שלא להתייחס בקצרה להיותו של רבנו גדול הפוסקים זה דורות¹⁰. פוסקים רבים היו בכל דור ודור בכל עדות ישראל, ומכל מקום דומני שלא קם פוסק כמותו בדורות האחרונים שהנהיג את רבבות אלפי ישראל לאור פסקיו. כמה מנהגים שהיו בהם פקפוקים - ביטל, כמה מנהגים טובים של עדות המזרח שכמעט ונכחדו - קיים, ובעיקר מה שהחזיר עטרה ליושנה - שאיחד את עדות המזרח לאורו של מרן רבנו יוסף קארו ע"ה, מהלכות תפילה ונוסחאות יומיומיות, כמו לגבי ההלכה שמי שטעה בעשרת ימי תשובה ואמר 'מלך אוהב צדקה ומשפט' שצריך לחזור, ועד מצות יבום הנדירה, מצות עשה שכמעט ונתבטלה בזמננו עד שבא רבנו והעמידה על תילה כדעת מרן השו"ע¹¹. ואלו הן רק טיפות מן הים.

לא לחינם זכה רבנו להלוויה כזאת שלא שמענו שימעה מימות משה ואהרן. הלא חז"ל אמרו (מגילה כט, א) 'מה נתינתה בשישים ריבוא אף נטילתה בשישים ריבוא, והני מילי למאן דתני (למד לעצמו), אבל מאן דמתני לאחרים - לית ליה שיעורא'... ונתקיימו בו דברי ה' לנביאו (שמ"א ב, ל) 'כִּי מְכַבְּדִי אֶכְבֹּד'.

עוד יוסף חי! מה זרעו בחיים אף הוא בחיים, וזרעו אינם רק בניו וחתניו ונכדיו גדולי התורה מורי ההוראה והיושבים על מדין, אלא 'בניך אלו תלמידים'¹², רבבות אלפי ישראל שלמדו תורה מפיו ומפי כתביו והולכים לאורו הגדול, שיאיר לנו בעזרת ה' עד שאור חדש על ציון יאיר בביאת משיח צדקנו ובתחיית המתים במהרה בימינו.

10 הגאון הגדול מהרש"ז אוירבך זצ"ל אמר פעם לאחד ממקורביו: 'סבור אתה כי הרב עובדיה יוסף הוא גדול הדור הזה? דע לך כי גם אם היה חי לפני מאה שנה, בדורו של ה'אור שמח', היה נחשב לגדול הדור'...

11 עי' יבי"א ח"ו אה"ע סי' יד, וחלק ח אה"ע סי' כו.

12 ספרי דברים לד; רמב"ם הל' ת"ת פ"א ה"ב.